

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'DE HİRİSTİYANLIĞIN TAHRİFİ İLE İLGİLİ ANLATTIĞI HİKÂYENİN SEMBOİK DEĞERİ

Hidayet IŞIK*

ÖZET

Mevlânâ, Mesnevî'sinin ilk cildinin başlarında Hıristiyanlığın tahrifi ile ilgili bir hikâye anlatmaktadır. Bu hikâyeye göre, Hıristiyanlığa düşman bir Yahudi vezir, Hıristiyanların içine girmiş ve bu dini içerden bozarak tahrif etmiştir; ancak Mevlânâ'nın anlattığı bu hikâye ve hikâyede verdiği bilgiler tarihi gerçeklerle uyumsuzdur. Bazı Mesnevi şarihlerinin söylediklerinin aksine hikâyedeki Yahudi vezir ile Pavlus aynı kişi değildir. Hıristiyanlığın tahrif sürecinde Mevlânâ'nın anlattığı fikrî ayrılıklar ile kaynakların belirttiği teolojik ayrılıklar da birbirinden çok farklıdır. Bu durumda, hikâye ve hikâyedeki bilgiler tarihî bir değer değil, yalnızca sembolik bir değer taşımaktadırlar. Mevlânâ'nın buradaki amacı, tarihî bir olay anlatmak yerine, kendi dinî-tasavvufî görüşlerini ve bu meyanda Vahdet-i Vücut düşüncesini aktirmektir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Hıristiyanlık, tahrif, Pavlus.

SYMBOLIC VALUE OF MAWLANA'S STORY IN MATHNAWÎ CONCERNING THE FALSIFICATION OF CHRISTIANITY

Mawlana Jalal al-Din al-Rumi tells us a story in his enormous book Mathnawî about falsification and distortion of Christianity. According to this story, a Jewish minister (wazir) who is enemy to Christianity joins the Christians and changes this religion for the worse. But, the story that Mawlana tells us it is contrary to the historical realities. On the contrary of some commentators of Mathnawî, Jewish minister and Saint Paul are not the same person. Theological variations that Mawlana and the sources mention are different from each other. Thus, the story and the information in it express a symbolic value, not a historical value. Mawlana's aim in the story is to explain his religious-mystical opinions and philosophy of Wahdat al-Wucud, not historical information.

Key words: Mawlana, Mathnawî, Christianity, falsification, Saint Paul.

* Doç. Dr. Selçuk Ü. İlahiyat Fak. Dinler Tarihi ABD. Öğretim Üyesi. isikhidayet@hotmail.com

GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi, *Mesnevî'si* başta olmak üzere yazdığı eserler ile yerli ve yabancı bilgin, düşünür, şair ve yazarlar üzerinde büyük tesirlerde bulunmuştur. Bu tesirler günümüzde de sürmekte ve devam edeceği anlaşılmaktadır.

Mevlânâ, *Mesnevî'sinde*, İslam tasavvufunu ve kültürünü tanıtmakla birlikte yeri geldikçe diğer din ve inançlar hakkında da bilgi vermektedir. Bu çerçevede Hz. İsa'dan ve Hıristiyanlıktan da bahsetmekte, *Mesnevî'de* anlattığı bir hikâyeye bağlamında Hıristiyan Dini'nin tahrif olunarak aslının değiştirildiğini öne sürmektedir.

Mevlânâ'nın çeşitli dinlerle ilgili bilgi ve görüşleri hakkında değişik çalışmalar yapılmıştır. Bu yüzden biz bu makalemizde, onun yalnızca Hıristiyanlığın tahrif meselesi ile ilgili anlattığı hikâyedeki bilgi ve görüşleri üzerinde duracağız ve bunların değerlendirmesini yapacağız.

Burada bir noktayı açıklamayı gerekli görüyoruz. Mevlânâ'nın Hıristiyanlığın tahrifine dair anlattığı hikâyenin ve bu hikâyedeki bilgilerin sembolik değeri derken biz, söz konusu hikâyenin sadece sembolik bir anlama sahip olduğunu kastediyoruz. Hikâyede geçen şahısların ve olayların her birinin ayrı ayrı sembolik anlamları üzerinde durmayacağız; çünkü böyle bir çaba yazıyı maksadından uzaklaştıracaktır. Zikri geçen hikâyenin tarihi gerçekliğinin olup olmadığının irdelenmesi de makalemizin ana konularından birisi olacaktır.

Mevlânâ'ya Göre Hıristiyanlığın Tahrif Süreci Ve Bu Süreçte Yaşanan Fikir Ayrılıkları

Mevlânâ bu konuyu *Mesnevî'sinin* birinci cildinin hemen başlarında 324–739 numaralı beyitlerinde ele almaktadır. Bu beyitler Veled İzbudak çevirisinin Abdülbaki Gölpınarlı tarafından hazırlanmış baskısında (MEGSB Yayınları, İstanbul 1988) 26–58 sayfalar arasında bulunmaktadır. Burada Mevlânâ, Hıristiyanlığın tahrifini ve ilk Hıristiyanlar arasında fikrî ayrılıkların başlamasını, Hıristiyanlığa düşman bir Yahudi padişahı ile onun hilekâr ve hain vezirinin şahsında anlatmaktadır.

Mevlânâ'nın anlattığı tarihi gerçeklerle tamamen örtüşmeyen bu hikâyeye, Mevlânâ araştırmacısı Bediuzzaman Fûrûzanfer'in de belirttiği üzere, *Tefsîr-i Ebu'l-Fütûh-ı Râzî*, *Tefsîr-i Keşfu'l-Esrâr* ve *Kasasu'l-Enbiyâ* adlı eserlerde geçmektedir.¹ Fûrûzanfer'in sözünü ettiği *Kasasu'l-Enbiyâ'nın*, Şeyh Ebu'l-Hasan b. Haysam'ın Arapça yazdığı aynı adlı eserin, Muhammed b.Esed b.Abdullah et-Tüsterî tarafından Farsçaya çevrilmiş nüshası olduğu belirtilmektedir.²

¹ Fûrûzanfer, *Maâhız-ı Kısas ve Temsîlât-ı Mesnevî*, s. 6–7; Aynı yazar, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, s. 149–152.

² Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, s. 166–167.

İbrahim b. Mansur en-Nîsâbûrî'nin *Kasasu'l-Enbiyâ*'sında da, Yunus adlı bir Yahudinin Hıristiyanlığa ihtilaf soktuğu ve sonunda kendisini öldürdüğü aynı tarzda anlatılmıştır.³

Razi'nin (ö.606/1209) *Mefâtihu'l-Ġayb* isimli *Tefsîr-i Kebîr*'inde ve Karafi'nin (ö.684/1285-6) *el-Ecvibetu'l-Fâhire* adlı Hıristiyanlığa karşı yazdığı reddiyesinde de Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sindekine benzer bir hikâye Pavlus'a nispet edilmiştir. Bu hikâyeye göre Pavlus, üç ayrı Hıristiyan emirine "Mesih'in Allah'ın oğlu, Meryem'in Allah'ın eşi ve Allah'ın üçün üçüncüsü olduğu" şeklindeki ayrı görüşleri telkin etmiş ve daha sonra kendisini öldürmüştür. Ardından Hıristiyanlar arasında kargaşa çıkarak birbirlerini öldürmüşlerdir. Bunun sonucunda Hıristiyanlık tahrif olmuştur.⁴ Bu kıssa Mevlânâ'nın söz ettiği kıssaya oldukça benzemektedir. Razi daha önce yaşadığı için muhtemelen Karafi bu rivayeti Razi'den almış olmalıdır. Karafi bundan başka benzer rivayetlerden de söz etmektedir⁵; ancak yukarıdaki rivayet *Mesnevi*'dekine en yakın olduğu için onu almakla yetindik.

Mevlânâ konuya, Hıristiyanları öldüren İsa düşmanı zalim bir Yahudi padişahın olduğunu söyleyerek başlamaktadır:

"Yahudiler içinde zalim, İsa düşmanı ve Hıristiyanları yakıp yandırır bir padişah vardı. İsa'nın devriyle nöbet onundu. Musa'nın canı oydu, onun canı da Musa. Şaşı padişah Tanrı yolunda o iki Tanrı demsazını birbirinden ayırdı." (I. 26, beyit: 324–326).

Bu padişahın hain ve düzenbaz veziri, Hıristiyanları öldürmekle bu dinin engellenemeyeceğini, aksine gizlice yayılmaya devam edeceğini söyler. Padişah buna karşı nasıl bir tedbir düşündüğünü sorduğunda vezir padişaha, kendisinin kulağını, elini, burnunu, dudağını kestirmesini, asılmak üzere darağacına getirmesini, sonra birisinin şefaatiyle affetmesini, ardından sürgüne göndermesini ister. Amacı Hıristiyanlara karşı, padişahın gazabına uğrayan büyük bir Hıristiyan inananı olduğunu göstermek, aralarına girerek gizlice dinlerini bozmak ve onları birbirine düşürmektir (I. 27–29, beyit: 338–363).

Hıristiyanların bulunduğu tarafa sürgüne gönderilen vezir, Hıristiyan halk tarafından kabul görerek onlara İncil ve Hıristiyanlık hakkında dersler ve vaazlar vermeye başlar. Böylelikle yavaş yavaş Hıristiyanlara hissettirmeden Hıristiyanlığın bazı esaslarını tevil ederek bu dini aslından uzaklaştırma sürecine girer. Hıristiyan halk onun bu hilesini fark etmeyerek kendisine büyük bir teslimiyetle bağlanır; ancak zevk ve hal sahibi olanlar vezirin sözlerindeki hileyi ve zehiri fark ederler, fakat bir şey yapamazlar. Böylelikle vezir, aralarında altı yıl kadar kalır. Bu süre içinde padişahla devamlı haberleşme halindedir (I. 29–37, beyit: 364–457).

³ Gölpınarlı, *Mesnevi ve Şerhi*, s. 169.

⁴ Razi, *Mefâtihu'l-Ġayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XI. 481; Karafi, *el-Ecvibetu'l-Fâhire*, s. 120–121.

⁵ Karafi, *el-Ecvibetu'l-Fâhire*, s. 121–124.

Bu arada Hıristiyanlar on iki fırka halindedirler ve her birinin başında bir emir vardır. Mevlânâ bunu şöyle ifade eder:

“Hükümetleri zamanında İsa kavminin on iki emiri vardı. Her fırka bir emire tabiydi, kendi beyine tamah yüzünden kul olmuştu. Bu on iki emirin kavimleri, o kötü vezire bağlanmışlardı.” (I. 2637, beyit: 358–360).

Mevlânâ burada, Yahudilerin on iki kabile halinde bulunmasından ve Hz. İsa'nın havarilerinin de on iki tane olmasından hareketle böyle bir değerlendirmede bulunmuş olmalıdır.⁶ Vezir bu on iki emirin her birisi için ayrı ayrı birer tomar/kitap yazar. Her bir kitap diğerinden farklı ve çelişkilerle doludur. Sözelimi; birinde “riyazat ve açlık tövbenin ve Hakk'a dönüşün esasıdır” derken diğerinde, “riyazatın, açlığın faydası yok, kurtuluş yolu ihsan ve cömertliktir” der. Bir diğerinde “teslim ve tevekkülden başka her şeyi hile ve tuzak” olarak değerlendirirken diğerinde “vacip olan hizmettir, tevekkül suçtur” der. Birinde “Hakk'ın emir ve yasakları yapılmak için değil, acimizi ortaya koymak içindir” derken diğerinde “acizliğin nimete küfür olduğunu” iddia eder ve bir diğerinde ise “acizlikten de kudretten de sakınmayı öğütleyerek her ikisinin de şirk olduğunu” söyler. Birinde “nazar ve istidlali terk etmemeyi” öğütlerken diğerinde “tam aksini” öğütler. Birinde “Hakk'ın insana verdiği kolaylaştırdığını, dolayısıyla onun alınması gerektiğini” söylerken diğerinde “eğer Hakk'ın din işlerini kolaylaştırması doğru bir şey olsaydı, her Yahudi ve Mecusi Tanrı'yı tanırdı” der. Bir diğerinde ise “güçleştirilmişle kolaylaştırılmışı birbirinden ayırt etmesini, her ikisini de sonucuna göre değerlendirmesini” öğütler. Birinde “mutlaka bir üstat araması gerektiğini” belirtirken diğerinde “üstada gerek olmadığını” söyler. Birinde “varlığın hepsinin bir olduğunu” belirtirken diğerinde “varlıkta kesret olduğunu” söyler. Böylelikle Hıristiyanlığın esaslarını bir birine karıştırır (I. 37–44, beyit: 458–548). Vezir böylelikle her biri birbirinden farklı tomarlar oluşturur:

“O İsa düşmanı olan vezir bu tarzda, bu çeşitte on iki tomar yazdı.” (I. 40, beyit: 499).

Yahudi vezir bununla da kalmaz. Hıristiyan halktan ayrılarak halvete girer. 40–50 gün halvette kalarak halkı ayrılık ateşiyle yakar. Bütün ısrarlara rağmen halvetten çıkmaz. Bundan sonra Hıristiyan emirlerini ayrı ayrı huzuruna çağırır, her birine kendisi için yazdığı kitabı verir, İsa dininde kendisinin vekili ve halifesi olduğunu söyler. Diğer emirler kendisine tabi olmazlarsa onlarla savaşmasını, gerekirse onları öldürmesini ilave etmeyi unutmaz (I. 44–52, beyit: 449–661).

Bundan sonra vezir kendisini halvete öldürür. Halk vezirin veliahtının kim olduğunu emirlere sorduğunda her birisi elindeki kitabı göstererek kendisinin veliaht olduğunu söyler. Sonuçta birbirleriyle savaşa tutuşurlar ve yüz binlerce insan ölür. Böylece Hıristiyanlar arasında büyük bir karışıklık çıkıp Hıristiyanlık

⁶ Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 69.

bozulmuş olur; ancak İncil'de Hz. Muhammed'in ismini ve sıfatlarını görüp o yüce isme sığınanlar bu fitne ve karışıklıktan kurtulurlar (I. 53-58, beyit: 662-738). Mevlânâ bu bölümü Hz. Muhammed'in adı ile bitirir:

"Ahmed'in adı böyle yardım ederse acaba nuru nasıl korur? Ahmed adı sağlam bir kale olunca o emin ruhun zatı ne olur?" (I. 58, beyit: 737-738).

Mevlânâ, Hıristiyanlığın tahrif edilmesi sürecinde Hıristiyanların yaşadıkları fikir ayrılıklarından söz ederken vezirin her bir Hıristiyan emirine verdiği kitapta yazdığı öğütlerine dikkat çekmektedir. Yukarıda da geçtiği üzere vezir, yazdığı bu kitaplarda her bir emire değerinin tam tersi emir ve yasaklamalarda bulunarak Hıristiyanları büyük bir fikrî ve amelî ayrılık içerisine düşürmüştür. Bu suretle Hıristiyan teolojisi Hz. İsa'nın getirdiği çizgiden uzaklaşmış ve sonuçta aslı çizgisinden ayrılarak tahrif edilmiş bir din ortaya çıkmıştır; ancak bu noktada Mevlânâ'nın söz konusu ettiği teolojik ayrılıklar tarihi olarak Hıristiyanların içine düştüğü teolojik ayrılıklar değildir. Mevlânâ burada sembolik bir anlatıma giderek aralarda kendi mesajını iletme yoluna gitmiştir.

Hız. İsa Sonrası Ortaya Çıkan Teolojik Ayrılıklar Ve Müslüman Bilginlere Göre Bu Ayrılıkların Hıristiyanlığın Tahrifindeki Rolü

Mevlânâ'nın söz konusu ettiği Yahudi vezirin, Hıristiyanlar arasında çıkardığı teolojik ayrılıkları sağlam bir zeminde değerlendirebilmek için kaynakların Hz. İsa sonrası ortaya çıkan teolojik tartışmalar ile ilgili verdiği bilgilere dikkat etmek gereklidir. Sonra da bu tartışmaların Mevlânâ'nın zikrettiği tartışmalar ile ne derece örtüştüğüne bakmak gerekecektir.

Hız. İsa sonrası Hıristiyanlıkta ilk ayrılık Yahudi şeriatına uyulup uyulmayacağı konusudur. Hız. İsa ve ilk Hıristiyanlar Yahudi şeriatına ve Cumartesi ibadetine hayatları boyunca uymuşlardı; ancak Putperestlikten Hıristiyanlığa gelenlerin sünnet olmalarına gerek olup olmadığı ve Şeriat meselesi tartışma konusu olmuştur. Pavlus Hıristiyan olan Putperestlerin Sünnetle yükümlü olmadıklarını söylediği gibi Şeriatın insanların boynuna boyunduruk yüklediğini ve günahın sebebi olduğunu söylüyordu. Kurtuluşun Şeriata uymakla değil, Mesih'e imanla gerçekleşeceğine dikkat çekiyordu. Putperestlikten Hıristiyanlığa gelenlerin durumunu görüşmek için MS. 49 veya 52 yılında Havariler Konsili toplanarak problemi görüşmüştür. Burada Putperestlerin sünnet olmalarına ve Şeriata uymalarına gerek olmadığına karar verilmiştir; ancak putlara kesilen veya kesilmeden ölen hayvanların etini yememek, yakın akrabalar ile evlenmemek ve gayr-ı meşru cinsel ilişkide bulunmamak şeklinde hafif hükümler ihtiva eden Nuh Şeriatına uymaları yeterli görülmüştür.⁷ Hıristiyanlık bundan sonra İsa'nın kardeşi Yakub'un başında bulunduğu ve Yahudi şeriatının geçerli olduğu Yahudi-Hıristiyanlık ile

⁷ Bkz. Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, s. 19; Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 317-319; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 239. Havariler Konsili için ayrıca bkz. *Elçilerin İşleri*, 15: 1-21.

Pavlus ve taraftarlarının temsil ettiği ve Şeriatın reddedilip İsa Mesih'le ilgili yorumların merkeze yerleştirildiği Helenistik Hıristiyanlık şeklinde iki koldan devam etmiştir. Zamanla Yahudi-Hıristiyanlar tarih sahnesinden silinerek Hıristiyanlık Pavlus Hıristiyanlığı şeklinde devam etmiş ve günümüze kadar sürmüştür.

Hıristiyanlıkta sünnet ve şeriat sorunundan sonra ortaya çıkan bir diğer ihtilaf Marcion'un heresisi/itizalidir. 100 yılında Pontus'ta doğan ve II. yy.ın ortalarında Roma'ya giden Marcion'un asıl önemi, Hıristiyanlığın Yahudilikle ilgisini tamamen kesmeye çalışmasıdır. O, Hıristiyanlığın Yahudilik ve Eski Ahit'le ilgisinin kalmadığını söyleyerek tamamen yeni bir din olduğunu savunmuştur. Yeni Ahit'ten de yalnızca Luka İncilini ve Pavlus'un on mektubunu kabul etmiştir. Pavlus'un fikirlerini kendi doktrini için zemin oluşturan Marcion'a göre dünyayı yaratan İsa'nın babası kabul ettiği Ulu Tanrı değil, ondan ayrı bir varlık olan Demiurg'dur. Bu durumda dualist anlayışa uygun olarak iki tanrı ortaya çıkmaktadır. Birincisi Yahudi metinlerinde gösterilen "yaratıcı veya adil Tanrı" (demiurg), diğeri İsa tarafından bildirilen "hayır tanrısı veya iyi tanrı". Birincisi dişe diş, göze göz isterken, öbürü bir yanağına vurana diğer yanağını çevirmeyi istemektedir. Birinci Tanrı israil oğullarına Tevrat'ı indirmiştir. Bu Tanrı alem üzerinde hüküm sürerken ikincisi ortaya çıkarak birincinin bütün hükmünü iptal etmiş, İsa'da kendini göstererek insanlığı hatalarından kurtarmıştır. Bu fırkanın, Yahudiliği ve Eski Ahid'i kabul etmemesinin sebebi de budur. Marcion'un Pavlus'a aşırı bağlılığı kilisece dahi yadırganmış, dünyanın Yahudi Tanrısı tarafından yaratıldığı görüşü Şeytan'ın eseri olarak ilan edilmiş, onun Hıristiyanlığı Yahudilikten tamamen ayırmak istemesi ve Eski Ahid'i reddi ise zındıklık olarak vasıflandırılmış ve 144 yılında afaroz edilerek kiliseden çıkarılmıştır. Zamanla kilisesi tarihten silinmiş ve X. yy.da tamamen ortadan kalkmıştır.⁸

Hıristiyan teolojisinde ilk devirlerden günümüze kadar en şiddetli tartışmalar ve bu tartışmalar sonucu ortaya çıkan ayrılıklar "Telsis'e" bağlı olarak "Kristoloji/İsa Bilimi" adı verilen Hz. İsa'nın şahsiyeti üzerinde olmuştur. Bu çerçevede İskenderiye Piskoposu Arius (ö.336), Pavlusçu Hıristiyanlığa karşı çıkan en önemli heretik ekollerden biri olan Arianizm'i oluşturmuştur. Hz. İsa'nın Tanrı'nın yarattığı ilk varlık olduğunu, Tanrı ile cevher eşitliğine sahip olmadığını, dolayısıyla Tanrı olmadığını; ancak ilahi bir bağış olarak mecazi anlamda Tanrı'nın oğlu sayılabileceğini savunmuştur. Arius'a karşı toplanan 325 İznik Konsili Arius'u aforoz ederek Oğul'un tanrılığını ve Baba ile aynı cevherden olduğunu karara bağlamıştır. Arius bir müddet sürgünde yaşadıkdan sonra İstanbul'da öl-

⁸ Bruce, "Marcionism", s. 203; Enslin, "Marcion, Marcionism", s. 468; Sankıoğlu, *B. G. Dinler Tarihi*, s. 330-331; Vafî, *el-Esfâru'l-Mukaddese fi'l-Edyâni's-Sâbika li'l-İslam*, s. 121- 122, 237; Aydın, *Hıristiyanlık*, s. 92.

müştür. Kilisesi tarihten silinmiş olmakla birlikte görüşleri günümüzde büyük ölçüde Uniteryanlar arasında yaşamaktadır.⁹

Arius'un itizalinden sonra Hıristiyanlıkta İstanbul Piskoposu Macedonius'un heresisi ortaya çıkmıştır. Macedonius Kutsal Ruh'un tanrılığına karşı çıkararak onun yaratılmış olduğunu kabul etmiştir. Bunun üzerine 381'de 1.İstanbul Konsili toplanarak Kutsal Ruh'un tanrılığı karara bağlanmıştır. Böylece Teslis inancı Hz. İsa'dan dört yy. sonra Hıristiyanlığa yerleştirilmiştir.¹⁰

Hıristiyanlıktaki bir diğer kristolojik tartışma Antakya ilahiyat ekolü ve onlara destek veren İstanbul patriği Nestorius (ö.450) ile İskenderiye ekolü ve önde gelen temsilcisi Cyrill arasındaki mücadeledir. Nestorius İsa'da ilahi ve insani iki ayrı tabiatın yan yana, birbirine karışmaksızın varlığını sürdürdüğü görüşüne dayalı diyofizit akideyi savunmuştur. Buna karşılık İskenderiyeliler tek tabiat görüşünde ısrar etmişlerdir. İsa'da iki ayrı tabiatın bulunduğu ve Meryem'in Tanrı Annesi değil de İnsan Annesi olduğu görüşünü dile getiren Nestorius'a karşı 431'de Efes Konsili toplanmış, Hz. İsa'da bir tek tanrısal tabiat olduğu ve Meryem'in antropotokos/insan annesi değil de theotokos/Tanrı annesi olduğu karara bağlanarak Nestorius aforoz edilmiştir.¹¹

Efes Konsili ile Nestorius'un aforoz edilmesinden sonra da kristolojik tartışmalar durulmamış ve İsa'da insani tabiatın ilahi tabiat içinde eriyip bir tek ilahi tabiat kaldığı şeklindeki monofizit görüşü güç kazanmıştır. Buna karşılık 451'de toplanan Kadıköy Konsili ile "İsa'nın, ilahi ve insani iki tabiate sahip olduğu" kabul edilmiş ve monofizitizm aforoz edilmiştir. Bunun üzerine monofizit inanca sıkı sıkıya bağlı kalan Ermeni, Süryani ve Kıpti Kiliseleri Hıristiyanlıktaki ana gövde olan Latin-Bizans çizgisinden ayrılarak kendi bağımsız kiliselerini oluşturmuşlardır.¹²

Kristolojik tartışmalara bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer tartışma, monotelizm/İsa'da bir tek irade doktrindir. Bu görüşe karşılık toplanan 681'deki 3.İstanbul Konsili Hz. İsa'da ilahi ve insani iki irade bulunduğunu kabul ederek Papa Honorius'u aforoz etmiştir. Bugün büyük çoğunluğu Lübnan'da ya-

⁹ Pike, *Encyclopedia of Religion and Religions*, "Arianism", s. 29; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, "Arius", s. 41; Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 33; Sarıkçıoğlu, *B. G. Dinler Tarihi*, s. 335-339; Vâfi, "Hıristiyan İnançının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları", s. 387-388; Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, s. 5-12; Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 13-14.

¹⁰ Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, s. 54-55; Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, s. 9-12; Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 14-15.

¹¹ E. Royston Pike, *Encyclopaedia of Religion and Religions*, "Nestorians", s. 273; Buckler, "Nestorianism", "Nestorians", s. 526-527; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, "Nestoryus", "Nasturilik", s. 283, 279; Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, s. 72; Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 33-34, 71-72; Sarıkçıoğlu, *B. G. Dinler Tarihi*, s. 336; Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, s. 12-14; Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 16-17; Çelik, *Süryani Tarihi*, s. 145 vd.

¹² Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 32-36, 71-72; Sarıkçıoğlu, *B. G. Dinler Tarihi*, s. 334-339; Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, s. 72; Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, s. 5-12, 16-20, 21-23, 101-102; Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 13-14, 16-19.

şayan ve monothelit görüşü savunan Maronitler bu konsil sonrası ana Hıristiyanlıktan ayrılanlardır.¹³

Bütün bu kristolojik tartışmaların yanında, 8.yy.dan. 9.yy.ın neredeyse yarısına kadar Hıristiyan dünyasını uğraştıran en önemli problem ikona denilen Mesih'in, Meryem'in ve azizlerin resim ve heykellerine tazim etmeye ilişkin yaşanan karışıklıktır. 726'da İmparator III. Leon ikonolara tapınmayı yasaklamıştır. Halefi V. Konstantin bu tutumu daha şiddetle sürdürmüş ve 753'te topladığı Hieria Konsili'nde anti ikonaklastlar (put kıran karşıtları) lanetlenmiştir. Bunun gerekçesi; Mesih'in yalnızca insanlığının tasvir edilmesiyle ya Nesturiler gibi onun bütünlüğünün bozulmakta olduğunun ya da Monofizitler gibi iki tabiatın bozulduğunun ileri sürülmesiydi. İmparator IV. Leon ve eşi İrene, Bizans'tan başka hâmi aramaya başlayan ikonaklastlar karşıtı Papa I. Adrien'in desteğini almak için bu politikayı değiştirmişlerdir. Kocasının ölümünden sonra devleti oğlu VI. Konstantin adına yöneten İmparatoriçe İrene tarafından 787'de toplanan II. İznik Konsili'nde ikonaklastik/tasvir karşıtı hareket lanetlenmiş ve azizlerin ikonlarına yapılan kültün meşruiyeti kabul edilmiştir. İrene 797'de oğlunu tahttan indirerek gözlerini oydukturmuş ve 809'a kadar saltanat sürmüştür. Daha sonra İmparator V. Leon tarafından tasvirler 814'te tekrar yasaklanmış, İmparatoriçe Theodora tarafından 843'te yeniden serbest bırakılmıştır.¹⁴

Buraya kadar söz konusu edilen ayrılıklardan başka, Hıristiyan dünyasını sarsan en önemli ayrılık 1050'teki skizma/bölünme denilen Katolik-Ortodoks ayrışmasıdır. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki resmi ayrılış bu tarihte vuku bulmuşsa da fiili ayrılış 476'da Batı Roma'nın yıkılışından sonra kendini göstermiştir. Bu ayrılımda iki kilise arasındaki en önemli tartışma konusu Kutsal Ruh doktrini ve Papanın otoritesi meselesi idi. İstanbul Kilisesi, Yuhanna İncili'ne (15:24) dayanarak Ruhun sadece Baba'dan çıktığı görüşüne sahipken Roma Kilisesi, bu İncil'deki "Ruh Baba'dan çıkar" sözüne Latince "filioque" (ve oğuldan) sözünü ekleyerek Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan çıktığını kabul etmişti. Yine Roma Kilisesi Papa'yı Havari Petrus'un halefi olarak yanılmaz otorite olarak görürken İstanbul kilisesi bunu asla kabul etmiyordu. Bu temel ayrılıkların yanında ayrıntı içeren tali ayrılıklar da vardı. İki kilise böylelikle teolojik sebeplere bağlı olarak ayrılmışken aslında bunun tarihsel ve politik sebepleri de bulunuyordu. Bizans imparatorları devletlerinin evrenselliğini korumak ve Batı'nın yardımını sağlamak için kendi kiliselerine karşı Roma kilisesinin evrensellik fikrini desteklemişlerdi; ancak Batı dünyasının devlet olarak kendini kabul ettirmesi Bizans'ın

¹³ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 34-35; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, "Maronitler", "Monothelitizm", s. 248, 266; Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, s. 21-23; Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, s. 20-22.

¹⁴ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, "İkonoklastik Çekişme", s. 186; Bailly, *Bizans Tarihi*, I. 157, 173-198; Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s. 23-31, 102; Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri*, s. 22-24.

evrensel düşüncesinin temellerini sarstığı gibi, Slav dünyasının Bizans Kilisesi tarafından Hıristiyanlığa kazandırılması da Roma kilisesinin evrensellik iddialarını Doğuda temelsiz bırakmıştı. Neticede, belirtilen bu sebeplere bağlı olarak Doğu-Batı/Ortodoks-Katolik ayrışması vuku bulmuştu.¹⁵

Mevlânâ'nın vefat ettiği 1273 yılına kadar Hıristiyanlıkta ortaya çıkan ayrılıklar ana hatlarıyla bunlardan ibarettir. Bu tarihten sonra da şüphesiz ihtilaflar durmamış ve ayrılıklar devam etmiştir. Bu çerçevede Katolik-Ortodoks bölünmesinden sonra 1517'de Katolik-Protestan şeklindeki ikinci büyük bölünme gerçekleşmiştir. Ardından bu bölünmeyi 1534'teki Katolik-Anglikan ayrılması takip etmiştir. Bugün de özellikle Protestan bünye içerisinde zaman zaman çeşitli ayrılıklar devam etmektedir; ancak bütün bunlar Mevlânâ sonrası olduğu için konumuz dışındadır.

Görüldüğü gibi, Hz. İsa sonrasında Hıristiyanlıkta ortaya çıkan teolojik ihtilafların, Mevlânâ'nın söz konusu ettiği ihtilaflarla uzaktan yakından bir alakası bulunmamaktadır. Bu da bizim, Mevlânâ'nın buradaki amacının tarihi bilgi vermesinin ötesinde sembolik bir anlatımla kendi dini/tasavvufi görüşlerini aksettirmek istemiş olması şeklindeki kanaatimizi desteklemektedir.

Müslüman bilginler Hıristiyanlık bünyesindeki bu ihtilafların bu dinin tahrif edilmesinde çok önemli bir etken olduğu kanısındadırlar. Pavlus'un sünneti ve Yahudi şeriatını kaldırması, İsa'nın tanrılığının 325 İznik Konsili'nde ve Kutsal Ruh'un tanrılığının 381 İstanbul Konsili'nde karara bağlanarak İsa'dan yaklaşık 400 yıl sonra tevhidin tamamen Teslise çevrilmesi gibi temel değişiklikler İslam bilginlerine göre Hıristiyanlığın İsa çizgisinden ayrılarak tahrif edilmesinin en önemli göstergesidir. Örneğin; Abdulvahid Vâfi, *el-Esfâru'l-Mukaddese* adlı eserinde Hıristiyan inancının Teslise dönüşmesini anlatırken tevhidi koruyan ve Teslise/şirke düşen fırkaları açıklayarak tahrif olayında fikir ayrılıklarının rolüne işaret eder.¹⁶ Abdullah Tercüman (ö.823/1420) da Hıristiyanların İsa'dan sonra birçok fırkalara ayrıldıklarını söyleyerek görüş farklılıklarını açıklar ve bunun Hıristiyanlığın tahrifindeki rolüne işaret eder.¹⁷ Yine, günümüzde bu konuyu inceleyen müstakil eserler de yazılmıştır. Örnek olarak; B.Ahmed Cesteniyye de *Tahrifu Risâleti'l-Mesih* adlı eserini bu konuya ayırarak burada, Hıristiyanlığın tahrifinde etken olan iç ve dış sebepleri sıralamıştır. Ona göre Pavlus'un oynadığı rol, İncillerin asıl nüshalarının elde olmaması ve kanonik İncillerde birçok çelişkinin bulunması, Hıristiyan fırkalarının Tevhitten Teslise giden bir seyir takip etmesi, Hıristiyan konsillerinde inanç esaslarının tartışılması ve Teslis başta olmak üzere teo-

¹⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 310-311; Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", s. 127-128; Besnard, "Katolik Mezhebi", s. 140; Clement, "Ortodoks Mezhebi", s. 205; Işık, "İstanbul'un Fethinin Hıristiyanlık Üzerindeki Etkileri", s. 189-190.

¹⁶ Vafi, *el-Esfâru'l-Mukaddese fi'l-Edyani's-Sabika li'l-İslam*, s. 120-130; Vafi, "Hıristiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları", s. 383-393.

¹⁷ Tercüman, *Tuhfetu'l-Erib*, s. 121-131.

lojinin İsa'dan asırlar sonra bu konsillerde karara bağlanmış olması Hıristiyanlığın tahrifinde etkili olan iç sebeplerdir. Hıristiyanlığın ilk yıllarındaki baskılar; kefaretiler, çarmıh, Teslis gibi putperest unsurların Hıristiyanlığa girmesi; Philon ve Eflatun gibi filozofların fikirlerinin etkisi Hıristiyanlığın tahrifindeki dış unsurlardır.¹⁸

Müslüman Bilginlere Göre Hıristiyanlığın Tahrifinde Pavlus'un Rolü

Mesnevi şarihlerinden, Mevlânâ'nın anlattığı hikâyedeki Yahudi vezirin Pavlus olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Örneğin; Tahir el-Mevlevi, birbirine tamamen uymamakla birlikte, Yahudi vezir ile Pavlus arasında bir benzerlik görmekte; ancak vezirin kendisini öldürmesine karşılık Pavlus'un Roma'da idam edilmesinden hareketle hikâyenin sembolik yönüne vurguda bulunarak Mevlânâ'nın maksadının tarih yazmak değil, kıssa arasında hisse vermek olduğunu belirtmektedir.¹⁹ Mesnevîhan Şefik Can da, hikâyenin kahramanının Pavlus olduğunu söylemekte; ancak Mevlânâ'nın, bütün dinlerin esas itibarıyla vahdet üzerine kurulduğunu ve peygamberlerin aralarında fark bulunmadığını anlatmak için bu hikâyeye kendi hayali ile yeni bir şekil verdiği ifade etmektedir.²⁰ Bu yüzden Müslüman bilginler açısından Hıristiyanlığın tahrifinde Pavlus'un rolüne işaret etmek faydalı olacaktır.

Hıristiyanlık hakkında yazılan kaynakların ve mevcut Dinler Tarihi kitaplarının hemen hepsi, Hz. İsa sonrası Pavlus'un yaptığı değişikliklere işaret ederler.²¹ M.Ebu Zehra, bugünkü Hıristiyanlığın Pavlus'un damgasını taşıdığını ve ona ait bulunduğunu söyler.²² Şinasi Gündüz de, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı* adlı eserinde Pavlus'un Hıristiyanlık içinde oynadığı role ve Hıristiyan teolojisinde yaptığı değişikliklere işaret ederek bugünkü Hıristiyanlığın Hz. İsa Hıristiyanlığı değil de Pavlus Hıristiyanlığı olduğunu belirtir.²³

Bazı Müslüman bilginler ise Hıristiyanlığın tahrifinde Pavlus'un rolüne özellikle değinirler. Sözelimi mühtedi Abdullah Tercüman (Anselmo Turmedo) Pavlus'un Hıristiyanlığın tahrifindeki rolüne işaret eder ve Elçilerin İşleri'ndeki Pavlus'un İsa'yı görmesi ve Hıristiyan olması ile ilgili kıssanın uydurma olduğunu söyler.²⁴ Yine Tercüman, Hıristiyanların evlilik konusunda Tevrat'a ve İncil'e değil de Pavlus'un görüşüne uyduklarını söyleyerek bu noktada bir tahrif olduğuna işaret eder.²⁵ Karafi de Pavlus'un sünneti ve Yahudi Şariatını kaldırmada ve Hıristiyanlığı tahrifte Pavlus'un rolüne özellikle işaret eder. Sünnet'in Tanrı ile

¹⁸ Cesteniyye, *Tahrîfu Risâleti'l-Mesîh* A. S. s. 129-388.

¹⁹ Mevlevi, *Şerh-i Mesnevi*, I. 402.

²⁰ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-II. 43.

²¹ Örnek olarak bkz. Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 24-31; Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, s. 75-79; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 255; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 328-329.

²² Ebu Zehra, *Muhadarat fi'n-Nasrâniyye*, s. 81.

²³ Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*.

²⁴ Tercüman, *Tuhtetu'l-Erib* s. 107-111.

²⁵ Tercüman, *Tuhtetu'l-Erib*, s. 242.

İbrahim arasında yapılan ahdin sembolü olduğunu ve Pavlus'un Hıristiyanlığa girmesine kadar bütün Hıristiyanların sünnet olduğunu belirtir. Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu ve Teslis inancını Pavlus'un çıkardığını söyler. İsa sonrası ortaya çıkan ihtilafın ve Yakubi, Nesturi ve Melkani şeklinde mezheplerin ortaya çıkmasının Pavlus'un fikirleri sebebiyle olduğunu belirtir.²⁶

Bunun da ötesinde, günümüzde bazı Hıristiyan yazarlar arasında resmi kilise doktrinine aykırı olarak Hıristiyan teolojisinin Pavlus'un etkisiyle büyük değişikliklere ve tahrife uğradığını, böylelikle Hıristiyanlığa birçok putperest unsurun katıldığını söyleyenler bulunmaktadır. Örneğin; Arthur Weigall, Pavlus Hıristiyanlığına ciddi eleştiriler yönelttiği *Paganism in Our Christianity* adlı eserinde aynı iddiaları dile getirmektedir.²⁷

Hıristiyanlığın Tahrif Edilmesini Anlatmakla Mevlânâ'nın Vermek İsteddiği Mesaj

Mevlânâ Hıristiyanlara düşmanlık eden bu Yahudi padişahın yaşadığı devir ile ilgili tarihi bilgi vermemektedir. Mevlânâ'nın burada Kur'an'ın üslubuna uyarak tarihi bilgi vermenin ötesinde meselenin hikmet ve ibret yönüne dikkat çekerek kendi mesajını vermek istediği anlaşılıyor.

Yukarıda açıkladığımız üzere bazı *Mesnevi* şarihleri, Mevlânâ'nın anlattığı hikâyedeki Yahudi vezirin Pavlus olduğuna dikkat çekmektedirler.²⁸ Hikâyedeki önelere tarihi bir kimlik bulabilmek için Yahudi vezirin Pavlus'a işaret olabileceğini söyleyen şarihlerin yanında, A.Avni Konuk gibi, Yahudi padişahının kral Hirodes'in oğlu Celil, vezirin de onun veziri olduğunu söyleyen şarihler de bulunmaktadır. Bu kabule göre Yahudi vezir, Hıristiyanlık ile o devirdeki Yahudi mezheplerinden biri olan mistik karakterli Esseni mezhebi²⁹ arasında bir benzerlik bulunduğu için tahrifatını bu vadede yapmıştır.³⁰ Bu durumda Hirodes oğlu Celil ile, Hirodes'ten sonra Celile bölgesinin krallığına getirilen Hirodes Antipa kastedilmiş olsa gerektir; ancak aşağıda geleceği üzere hikâyede, Pavlus gibi söz konusu şahısların da özne olması tarihi açıdan isabetli değildir.

Tasavvufi bakış açısıyla padişaktan muradın nefs-i emmare, Yahudilerden maksadın da nefs-i emmarenin şer kuvvetleri, Hz. İsa'dan muradın kalp ve ruh, Hıristiyanlardan muradın da kalp ve ruhun hayır kuvvetleri olduğu söylenmiştir. Böyle bir benzetmenin, Kur'an'ın Yahudileri Müslümanlara en uzak ve Hıristi-

²⁶ Karafi, *el-Ecvibetu'-Fâhira* s. 120 vd.

²⁷ Weigall, *Paganism in Our Christianity/Pavlus Hıristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri Hıristiyanlığımızdaki Putperestlik*.

²⁸ Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, I. 402; Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-II. 43.

²⁹ 1947 yılında Kumran'da bulunan "Ölü Deniz Yazmaları"nda adı geçen, komün hayatına dayalı mistik bir yaşantı süren ve Kudüs'teki Yahudi mabedinin M. S. 70 yılında tahrip edilmesinden sonra ortadan kalkan bu Yahudi mezhebi hakkında geniş bilgi için bkz. Aydın, *Yahudilik*, s. 59-62; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, "Esseniler", s. 121; Pike, *Encyclopedia of Religion and Religions*, "Essenes", s. 145.

³⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, I. 176.

yanları de en yakın kabul etmesine (Maide 5/82) uygun olduğu da belirtilmiştir.³¹ Buna ilaveten Yahudi padişahından muradın Şeytan, vezirden maksadın da insanda riya ve tezvîr şeklinde tecelli eden şeytanlık hasleti olduğu belirtilmiştir. Bir başka söyleyişle, padişah insan varlığındaki nefistir. Vezir nefsin aldanışını temsil eder. İsa ten kafesinde duraklayan ilahi ruhun temsilcisidir. Hıristiyanlar da bütün ruhani kuvvetleri temsil ederler.³²

Hikâyenin hemen başında Mevlânâ, 326.beyitten itibaren Hz. Musa ile Hz. İsa arasında fark olmadığını belirtmek için bir kıssa anlatır. Ustası, kendisine şişeyi getirmesini istediği şaşçı çırağının “hangisini getireyim, iki tane şişe vardır” cevabı karşısında onlardan birini kırmasını istemiş, çırak birini kırınca şişelerin ikisinin de ortadan kalktığını görmüştür. Bunun gibi Yahudi padişah da İsa’yı kırınca Musa’yı da kırığının farkında değildir.³³ Çünkü Kur’an’da da belirtildiği gibi (Bakara 2/285) Tanrı’nın peygamberleri ve getirdikleri dinler arasında fark yoktur.

Mevlânâ “Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibadet buğdayı nerede” (beyit: 383) diye sormaktadır. Bu beyitte insan kalbi anbara; sıdk, ihlâs, ibadetlerden ve iyiliklerden elde edilen sevap ve kalp huzuru buğdaya; nefis ve Şeytan da fareye benzetilmiştir. Eğer yaptığımız ibadetlerden zevk almazsak kalp ambarımıza fare düşmüş, yani amellere nefis ve Şeytan karışmış demektir.³⁴

395. beyitteki “Yazı esnasında eli görmeyen kimse kalemin hareketini kaleminden sanır” ifadesinde cüz’î iradelerini Allah’ın külli iradesine terk eden ariflerin durumuna işaret vardır.³⁵ Aynı şekilde 403. ve 405. beyitlerde Hak’kın iradesine tabi olan bu kişiler Ashab-ı Kehf’in durumuna benzetilmiştir.³⁶

Mevlânâ’nın “Ömrünün okluğu boşaldı, ömür gitti, gölge avı ardında koşmada yandı eridi” (beyit: 421) ifadelerinde beyan edilen kuştan maksadın Allah’ın esma ve sıfatı, gölgenin ise onların görüntüsü kabul edilen eşya olduğu söylenmiştir. Bu durumda kuşu bırakıp gölgeyi tutmaya çalışanlar Allah’ı bırakıp görüntüye yani dünyaya önem verenlerdir ve ömürlerini boşa harcamışlardır.³⁷

Mevlânâ, “yolda bundan daha güç bir geçit yoktur, ne mutlu o kimseye ki, hasede yoldaş değildir” (beyit: 431) derken mutasavvıfların ahlak anlayışındaki çok önemli bir hususa dikkat çekmiştir. Sufilere göre Hak yolundaki en büyük engel kişideki haset ve kıskançlık duygusudur.³⁸

³¹ Bursevi, *Mesnevi Şerhi Rûhü’l-Mesnevi*, s. 596–597.

³² Rifâî, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 58.

³³ Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, I. 241.

³⁴ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, I. 187; Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-II. 51.

³⁵ Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, I. 265.

³⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-II. 55.

³⁷ Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, I. 275.

³⁸ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, I. 187; Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-II. 197.

Mevlânâ, Yahudi vezirin yazdığı tomarlarda Hıristiyanlığın hükümlerini birbirine karıştırdığını anlattıktan sonra 493.beyitten itibaren son iki tomarda vahdet ve kesret, vücud ve zuhur meselelerini birbirine karıştırdığına işaret etmektedir. Mutasavvıflara göre vücud yani varlık birdir ki o da Hak'kın varlığından ibarettir. Eşyanın zuhuru ise kendiliğinden değil, bu bir tek varlığın icadı ve kendini izhar etmesidir. Mutasavvıflar bunu deniz ve dalga köpüklerini misal getirerek anlatmışlardır. Sakin bir havada deniz düz bir satıhtan ibarettir; ancak fırtınalı havada o düz satıh görünmez, onun yerine köpüklü dalgalar görünür. Hava sakinleşince dalgalar ve köpükler kaybolur. Ortada yalnızca deniz kalır. İşte deniz mutlak vücuda, dalgalar ve köpükler de eşyanın zuhuruna benzetilmiştir.³⁹

Hikâyede Mevlânâ, Hz. İsa'nın İncil ve Kur'an'da geçmeyen bir mucizesine de işaret etmektedir (beyit: 500-501). Şarihlerin beyanına göre gençliğinde bir boyacının yanında çalışan İsa, boyanmak üzere getirilen kumaşların hepsini bir tek küpe atmış, mucize eseri olarak da her bir kumaş sahibinin istediği renkte çıkmıştır. Bu durum Mevlânâ'ya göre kesrette vahdeti/çoklukta birliği hatırlatmakta ve sibğatullah/Allah'ın boyası olarak tarif edilmektedir. Hz. İsa'nın küpünden türlü renkte kumaşlar çıkması gibi vahdet küpünden de türlü renk ve şekillerde mahlukatın zuhur etmesi de eşyada görülen bu kesretin/çokluğun yegane menbainin vahdet olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Mevlânâ "kara dalgasının bizim kuruntularımız, anlayışımız ve fikrimiz olduğunu söylerken deniz dalgasının kendinden geçiş, sarhoşluk ve yokluk olduğunu" söylemektedir (beyit: 575). Burada insanın kesif vücudunun zihinsel faaliyetinden olan vehmi ve hayali, toprağa ve cisim yönüne ait tecelli dalgalarına benzetilmiştir. İnsan bu maddi alem ile ilişkisini kesip yüzünü ruhani aleme döndürse karşısına nurani vücuduna ait tecelli dalgaları çıkacaktır ki bunlar da mahv, sekir ve fena dalgalarıdır.⁴¹

Mevlânâ Hıristiyanlığın tahrihi edilmesi hikâyesindeki temel mesajlarından birine de temas etmektedir (602. beyit vd.). Burada "bizim de, varlıklarımızın da gerçekten yok olduğunu, mutlak vücudun Allah'ın zatından ibaret olduğunu" söylemektedir. Bu beyit Tasavvufun en temel konularından biri olan Vahdet-i Vücut meselesine değinmektedir. Buna göre evrende bir tek varlık vardır. O da Allah'ın vücududur ki mutlak vücuttur. Mahlûkatın vücutları ise gölge varlıklardır ve Allah'ın zatıyla kaim oldukları için gerçekte yok mesabesinde dirler.⁴²

615. beyitte Kur'an'daki "Attığın zaman sen atmadın; ancak Allah attı" (Enfal 8/17) ayetine işaret edilerek yine Vahdet-i Vücut ve irade meselesine atıfta bulunmaktadır; ancak hemen peşinden bu düşüncenin "cebrin değil cebbarlı-

³⁹ Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I. 316.

⁴⁰ Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I. 319; Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, I-II. 43.

⁴¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I. 225.

⁴² Tahir el-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I. 377-379; Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I. 231.

ğın” anlamı olduğu belirtilmiş, “bizim figanımız muztar ve kudretsiz olduğumuza delil olurken, yaptığımızdan utanmamız da elimizde ihtiyar/seçme hürriyeti olduğuna” delil gösterilmiştir.⁴³ Böylece irade meselesinde Ehl-i Sünnet’in görüşü olan “orta yol” dile getirilmiştir.

Şarihler, *Mesnevi*’deki “Hepimiz yayılmıştık ve bir cevherdik, orada başsız ve ayaksızdık; güneş gibi bir cevherdik, düğümsüz ve saf idik, su gibi” ifadelerinin (beyit: 686–687) Tasavvuf’taki “ehadiyyet” mertebesine işaret olduğunu söylemektedirler. Sufiler, Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarının henüz zuhura gelmediği bu mertebeye “gaybu’l-gayb/bilinmeyenin bilinmeyeni” ve “kenz-i mahfi/gizli hazine” de demişlerdir.⁴⁴

Görüldüğü gibi Mevlânâ, Hıristiyanlığın tahrif edilmesi sürecinde mesele- nin tarihi yönünden ziyade sembolik yönüne işaret etmiş ve kendi dinî-tasavvufî görüşlerini aksettirme yoluna gitmiştir. Bunların başında da Mevlânâ ile birlikte birçok Mutasavvıfta görülen “Vahdet-i Vücut/Varlığın Birliği” öğretisi gelmektedir. Bunun yanında Mevlânâ’nın, söz konusu hikâye vesilesiyle Müslümanlara seslendiği ve Hıristiyanlar gibi bölünüp parçalanmamalarına dikkat çektiği de ilave edilmelidir.

SONUÇ

Mevlânâ’nın, Hıristiyanlığın tahrifi ile ilgili anlattığı hikâyedeki bilgilerini Müslüman bilginlerin bilgi ve görüşleri ışığında değerlendirecek olursak özetle şunları söylememiz mümkündür:

Mevlânâ’nın Hıristiyanlığın tahrifi ile ilgili anlattığı hikâye tarihi rivayet- lerle uyuşmamaktadır. Tarihi olarak Mevlânâ’nın anlattığı şekilde bir olay ya- şanmamıştır. Mevlânâ’nın söz konusu ettiği Yahudi vezir ile Pavlus aynı kişiler değildir. Mevlânâ’nın anlattığı, Hıristiyanlığın tahrifi sürecinde bu dinde yaşanan teolojik ayrılıklar ile kaynakların belirttiği teolojik ayrılıklar birbirinden çok farklıdır.

Mevlânâ’nın, Hıristiyanlığın tahrifini anlattığı hikâyenin kaynakları, bazı tefsirlerden ve kısas-ı enbiya kaynaklarından oluşmaktadır. Bu kaynaklar birinci elden Dinler Tarihi ile ilişkilendirilecek kaynaklar değildir.

Mesnevi şerhlerinin de işaret ettiği gibi Hıristiyanlığın tahrifini anlatırken Mevlânâ’nın amacı kendi dini-tasavvufî görüşlerini ve bu meyanda Vahdet-i Vü- cut düşüncesini aksettirmektir. Bunun için olayın tarihi bir anlatımından çok sembolik bir anlatımını tercih etmiştir; çünkü Mevlânâ’nın asıl maksadı Hıristi- yanlığın tahrif sürecini anlatmak değildir.

⁴³ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I. 234–236.

⁴⁴ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-II. 47.

Bu durumda Mevlânâ'nın Hıristiyan dininin tahrifi ile ilgili anlattığı hikâye ve bu hikâyede verdiği bilgiler yalnızca sembolik bir değer taşımaktadır, tarihi bir değer taşımamaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yay., Ankara 1997.
- Aydın, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- Aydın, Mahmut, *Hıristiyanlık, Yaşayan Dünya Dinleri* içinde, Diyanet İşleri Baş. Yay., ed. Ş. Gündüz, Ankara 2007.
- Aydın, Mehmet, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Der.*, Ankara 1985, C: XXVII.
- Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV Yay., Ankara 1995.
- Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, S. Ü. İlahiyat Fak. Yay., Konya 1991.
- Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, İstanbul trz.
- Besnard, Albert M., "Katolik Mezhebi", (*Din Fenomeni* içinde) çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yay., Konya 1993.
- Bruce, F. F., "Marcionism", *The Penguin Dictionary of Religions*, Ed. J. R. Hinnels, New York 1984.
- Buckler, F. W., "Nestorianism", "Nestorians", *An Encyclopaedia of Religion*, ed. V. Ferm, Patterson New Jersey 1959.
- Bursevi, İ. Hakkı, *Mesnevi Şerhi Rûhü'l-Mesnevi*, haz. İsmail Gülec, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi tercümesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.
- Cesteniyye, Besme Ahmed, *Tahrîfu Risâleti'l-Mesîh A.S. Abre't-Târîh Esbâbuhu ve Netâicuhu*, Dımaşk 1420/2000.
- Clement, Olivier, "Ortodoks Mezhebi", (*Din Fenomeni* içinde) Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yay., Konya 1993.
- Çelik, Mehmet, *Süryani Tarihi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.
- Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, TTK, Ankara 1990.
- Ebu Zehra, Muhammed, *Muhadarat fi'n-Nasraniyye*, Matbaatu'l-Meydâni, 1385/1966.
- Enslin, M. S., "Marcion, Marcionism", *An Encyclopaedia of Religion*, ed. V. Ferm, Patterson New Jersey 1959.
- Fürûzanfer, Bediuzzaman, *Maâhız-ı Kısas ve Temsîlât-ı Mesnevi*, Tahran 1968.
- Fürûzanfer, Bediuzzaman, *Şerh-i Mesnevi-i Şerîf*, Tahran 1967.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mesnevî ve Şerhi*, Mili Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1985.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara 1998.
- Gündüz, Şinasi, *Hıristiyanlık*, İsam Yayınları, İstanbul 2006.
- Gündüz, Şinasi, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.
- Işık, Hidayet, "İstanbul'un Fethinin Hıristiyanlık Üzerindeki Etkileri", *Dini Araştırmalar*, C: 4, S: 10, 2001.
- el-Karafi, Ahmed b. İdris el-Maliki, *el-Ecvibetu'l-Fâhire*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986.
- Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. S. Eraydın-M. Tahralı, Kitabevi, İstanbul 2006.
- Mevlânâ Celaleddin Rumi, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay., İstanbul 1988.
- el-Mevlevi, Tahir, *Şerh-i Mesnevi*, Selam Yay., Konya 1971.

- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981.
- Pike, E. Royston, *Encyclopedia of Religion and Religions*, "Arianism", London 1951.
- er-Razi, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, el-Matbaatu'l-Behiyye, Kahire trz.
- Rifâî, Ken'an, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.
- et-Tercüman, Abdullah (Anselmo Turmedo), *Tuhfetu'l-Erîb fi'r-Reddi alâ Ehli's-Salîb*, thk. Amr Vefîk ed-Dâûk, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1408/1988.
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.
- Vafî, Ali Abdolvâhid, "Hristiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları", çev. Hidayet Işık, *SÜ. İlahiyat Fak. Der.*, Y: 1996, C: VI.
- Vafî, Ali Abdolvâhid, *el-Esfâru'l-Mukaddese fi'l-Edyâni's-Sâbika li'l-İslam*, Kahire trz.
- Weigall, Arthur, *Paganism in Our Christianity, Pavlus Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri*, *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik adıyla* Yay. Ozan Yayıncılık, Ed. Mustafa Demir, İstanbul 2002.
- Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Işık Yayınları, İstanbul 2005.